

BATHRÓCZI ZOLTHAY ISTVÁN

BUDINSZKI ISTVÁN

Kevesen tudhatják, hogy az *Egri csillagok Zoltay*-ja milyen módon kötődik szűkebb hazánkhoz, a *Bódva völgyéhez*. Pedig nem is akármilyen szerepet töltött be a vidék életében: 1563-tól egészen haláláig, 1573. áprilisáig *Szendrő* várának királyi várnagya (kapitánya) volt. Talán ebben az időszakban fenyegette a környéket a török, éppen ezért *Zolthay* jelentős szerepet játszott abban, hogy *Szendrő vára* sohasem esett török kézre.

A *bathróczi Zolthayak* egykori birtoka valószínűleg a *Bács megyei Zolta* községben feküdt. Később *Batrovc* lett a birtokközpontjuk, amely előnevüket is adta. A középkorban *Batrovc Valkó*, majd *Szerém* megyékben feküdt, *Marót vára* mellett. Ma *Batrovci* a neve, s *Szerbiában* található, közel a horvát határhoz.

A család első ismert alakja *Zolthay Ferenc*, aki *Bács vármegye* követe volt a nevezetes 1505. évi országgyűlésen. Miután a család szerémségi és bácsi birtokai a törökök kezébe kerültek, a kor szokása szerint fegyverforgató tagjai hadiszolgálatra adták a fejüket. A XVI. század folyamán *Zolthay András Zalaváron* és *Sárváron* szolgált, s a *Kanizsai*, majd a *Nádasdy* családnak volt familiárisa.

A család többi tagja is megörököltette nevét, *János* 1513-ban a török udvarban járt követségben, majd 1552-ben *Drégely* várának ostromában esett el.

Zolthay Lőrinc Várdai Pál esztergomi érsek könnyűlovasainak a hadnagya volt. Az 1544-es ipolymenti (szalkai) csatában, *Nyáry Ferenc* főkapitány győzelmében jelentékeny szerepet játszott. Az ütközetben a török sereg egyik főtisztjét, *Huszain* basát páviadalban kopjájával legyőzte. *Drégely* 1550. évi kimutatása szerint *Szondy György* és *Zolthay Lőrinc Drégely* castellanusai voltak, és mindkettőjük alatt (sub suo ordine) 10-10 lovas állott. Az 1552. évben *Érsekújvár* első kapitányaként említik.

A *Zolthayak* másik híres tagjáról – akit ugyancsak *János*nak neveztek – 1565-ben jelentik a királynak, hogy több kapitánnyal és 140 huszárral megjött Lengyelországból – ahol a lengyel király szolgálatában az oroszok ellen harcolt –, s most öfelsége katonáinak sorába akar lépni. 1566-ban részt vett *Szigetvár* ostromában.

Zolthay István a század derekán *Kapos* várának volt a kapitánya, s ő védte az erőseget a török ostromban. 1587-ben is feltűnik a neve *Batthyány* vitézei között, *Pápán* és *Koppány* ostromában.

A XVI. században több neves *Zolthayval* is találkozunk, *Bernát*, *Mihály*, *Miklós*, *Boldizsár*, *Imre*, *László* nevei is a török elleni harcokkal kapcsolatban bukkannak fel. Azonban *Zolthay István* – akiről tulajdonképpen szó lesz – 1564. március 3-án *Szendrőben* keltetett levelében így ír *Zay Ferencnek*: „*Tudja nagyságod, hogy az Zolthay nemzetbe nin-*

csen nagyobb énnálamnál; mert az kik voltak, meghaltanak. Még eddig szégyent nem vallott az én nemzetem!"

A Zolthay család tagjai közül *Zolthay István* vitte a legtöbbre (nem keverendő össze a már említett hasonló nevű kaposi kapitánnyal). Azt, hogy mikor és hol született, nehéz lenne megmondani, ugyanis a kor végvári vitézeinek nevét csak akkor olvashatjuk először, mikor valamilyen tetteükről az oklevelek megemlékeznek, vagy ha véletlenül valamelyik mustralajstromba bekerültek.

Nevével első ízben 1544-ben találkozunk. *Csehország, Morva és Szilézia* a nevezett évben mintegy hétszáz magyar huszárt tartott. Kapitányuk *Syrothyna Károly* volt. E sereg főemberei természetesen magyarok voltak, az egyikük *Zolthay István*.

Két évvel később *Zolthayt* már Győr váránál találjuk. Az 1546. évben *Deli bég* 300 török lovassal portyázásra indult, és seregével egészen a győri malomig hatolt. Harminc keresztény rabbal és nagy zsákmánnyal hazafelé vonulva, *Fehérvártól* kétférfődnyre megpihenve a győri vitézek (köztük *Zolthay* is) meglepték a törököket, és nagyrészüket levágták. Első érdemeit tehát itt, az 1546. augusztus 10-én történt csatában szerezte.

Később *Zay Ferenc* seregében szolgált, akihez rokoni kapcsolat és szoros barátság is fűzte. *Zayt* 1548-ban nevezik ki Eger várának kapitányává, *Zolthay Istvánt* is magával vitte. Eger vitézei a törökkel szembeni bajviadalokban élen jártak, így 1550-ben *Kapitány György Hubiár* agával vívott párvialalában igazlátóként, azaz párbajsegédként vett részt. A viadalról és *Zolthay* szerepéről *Tinódi Lantos Sebestyén* is megemlékezik:

*Az jó Zolthay István is ott vala,
Negyedfélszáz lóval ők gyűltek vala.
Urfiakat terek csodálják vala,
Ő nevöket szépen kérdőzik vala.*

Zolthay következő említése 1551. szeptember 11-éről való, amikor is *Zay Ferenc* seregében részt vett *Kalocsa* ostromában. Eger várának 1552. évi híres védelmében lovas-tisztként szolgált. Tudvalevő, hogy *Zolthay* az ostrom alatt két ízben is kitört a várból, mindkét alkalommal nagy kárt okozva az ellenségnek. Szeptember 19-én a törökök a temető felől 14 ágyúval lötték a várat. A *Mária-templomnál* állottak *Arszlán* ágyúi. Ezek okozták a legnagyobb kárt. *Zolthay*, hogy a veszedelmet elhárítsa, *Petheővel* együtt déltájban kirontott a várból. Lovasai a török tüzérekét szétverték, s az ágyúkat is tönkretették. *Zolthay* e vakmerő vállalkozása után csekély veszteséggel szerencsésen visszatért a várba. Az következő kitörése 1552. október 24-én titokban történt, a törököket meglepve háromszázat közülük levágtott. Az ostromlók általános rohama alkalmával a *Bolyki-bástyát* védelmezte sikerrel.

A küzdők és a támadók között is mindig első volt a sorban, pedig az ostrom alatt az aggodalomra is elég oka volt, nem maga, hanem ifjú hitvese miatt, aki úgy látszik, szintén *Eger várába* szorult. *Tinódinál* is végigkövethetjük aggodalmukat:

*Egy szép leány, hitvöse Zolthaynak,
Gyakor könyhullása szép mátkájának,
Házastársa jó Figedy Jánosnak,
Éjjel-nappal Istenhez fohászkodnak.*

*Sírnak, óhitnak, csak hozzá kiállnak,
Bőjtölnek és szüntelen imádkoznak,
Özvegygé, árvává ne maradnának,
Édes hitvesöktől meg ne válának.*

Zolthay megénekelt fiatal hitvese *Boday Sára* volt, akivel hosszú ideig boldog házasságban élt.

Október 19-én, az *Eger* felszabadulását követő napon a vár védelmét vezető öt főtiszt – köztük a megsebesült *Zolthay* – együttes jelentést írt *Nádasdynak*, és sürgős intézkedést kért a vár helyreállítására.

Eger hős védőit *I. Ferdinánd király* szemlére hívatta, és meg is jutalmazta. *Zolthay Istvánnak* 50 jobbágságra szóló adományt helyezett kilátásba. Ezen ígéret fejében kapta meg azután 1553. május 25-én *Gömört* és tartozékait.

Az egri harcok *Zolthay Istvánnak* országos nevet és dicsőséget szereztek. Az egykorú iratok kivétel nélkül magasztalják őt, s maga a király is nagy elismeréssel szól róla, sőt *Verancsics* püspök is, aki fiaként szerette.

Az ostrom után továbbra is *Eger* várának szolgálatában állt, amelynek az élére *kálnói Bomemissza Gergely* deák került. A következő említése 1553. október 17-én történik, amikor is az a hír érkezett a várba, hogy kisebb török csapat rabol a vidéken. *Bomemissza Gergely* kapitány *Zolthay Istvánnal* és *Zárkándy Pállal* kiment a várból. Csak kisebb erőt vittek magukkal, mert a jelentés szerint a törökök nem sokan voltak. A hír azonban hamis volt, mert *Veli* hatvani szandzsákbég egész hadával lesben állt *Poroszló* mellett. A kis magyar csapat *Zolthayval* és *Gergely deákkal* hősiessen harcolt ugyan, de a nagyszámú török sereggel nem boldogultak, s rabságba kerültek. Míg *Gergely „deákot” Konstantinápolyba* vitték, *Zolthay Veli bég* hatvani várában raboskodott. Úgy látszik, hogy itt elég humanus bánásmódban részesült, ugyanis szabadon járhatott, és több török főemberrel is barátságot kötött.

Veli bég 1556-ban bocsátotta el őt váltságára, amely nem lehetett csekély, mert még évek múlva is panaszkodott a teherről, pedig a király rendeletére 939 forintot kapott sarca törlesztésére, ami akkor hatalmas összegnek számított.

Kiszabadulása után *Zay Ferenchez* csatlakozott ismét, aki ekkor a naszádosok főkapitánya volt. 1557. november 25-én *Zay* helyettese lett 50 forint havi fizetéssel és 100 huszárral, s *Komáromban* teljesített szolgálatot.

Verancsics püspök Miksa királynál kijárta számára az egri kapitányi tisztelet, amit 1558. április 1-én el is fogadott. Adóssága terhe itt is nyomta, s *Verancsics Perényi Gábornak* való tartozása ügyében segített kedveltjén. Ezután *Zolthay Egerbe* kérte feleségét, édesanyjával és hűgával együtt, akik raboskodása alatt *Zay Ferenc* udvarában találtak menedéket.

Eger vidéke ekkor ellenséggel volt tele, s szinte minden nap sor került kisebb összecsapásokra és portyákra. Mivel a portyázások béke idején történtek, a budai basa sok panaszt emelt az egri vitézek ellen. 1559-ben például az egriek elfogtak egy *Husszain Dede* nevű török papot s több török-zsidó kereskedőt. A budai basa sürgetésére *Ferdinánd király* meghagyta *Verancsicsnak*, hogy *Zolthayt* küldje fel *Bécsbe* a nevezett török pappal és a kereskedők sarcával együtt. *Zolthay Bécsben* öfelsége előtti jelenéséről

Verancsics nagy tisztességgel emlékezik meg. Mint maga írja „Zolthay nagy dicsőséggel tért vissza, s a végbeli vitézek mindnyájan tisztességet adnak neki”.

Zolthay azon végbeli kapitányok közé tartozott, akik lelkük mélyéből szerették hazájukat, s érte minden áldozatra készek voltak. Ez az 1562. január 21-én *Kerechényinek* írt leveléből is kiderül: „Minden, aki igazán és keresztényül akar ez mostani állapotunkhoz szólni, megítélheti magában, hogy nagy romlás és utolsó veszedelem fog ez szegény földre következni... Egyéb emberek sententiája megnyomta az mi értelmünket... Most immár azok is látván az török segítségből mi következhetik, úgy tetszik, hogy jobb lélekkel szólnak az dologhoz... Talán az hatalmas Isten keserülvén ez szegény nemzetnek romlását, meglágyítja az fejedelmek szívét, ki ha nem léssen, semmi jót, megmaradásra valót én ebbe nem látok”.

Levele végén kéri *Kerechényit*, tegyen meg mindent szegény hazánk érdekében; akaratát meg ne hidedjék; törekedése meg ne lanyhuljon.

A végvárok kapitányai ellen a korban elég sűrűn érkeztek a panaszok a vidék nyomorgatása miatt. Az ő kapitánysága alatt egyetlen panasz sem volt. *Verancsics* már 1559 őszén azt írta, hogy *Egerbe* „csapatosan jönnek a vitézek, s akik itt megtelepedtek, elmenni többé nem akarnak. A vendégeken kívül – írja - mindég van itt 500 lovas”.

1562-ben távozott végleg *Egerből*, s minden valószínűség szerint a szatmári mezei hadak közé állott. Itt pontos hírekkel szolgált a törökről, ugyanis szoros barátságot ápolt a budai basa tolmácsával, *Mehemet Cselebeivel*. Az utóbbi évekig raboskodott *Eger* várában, ahol *Zolthay* emberségesen bánt vele, s több ízben megesküdött, hogy hű marad hozzá, és hírekkel szolgál neki.

Amíg a magyar csapatok *Szatmárnál* sikerrel harcoltak a törökök ellen, addig *Füleknél* *Bebek György* vezetésével *Mágochy Gáspár*, *Sárközy Mihály*, *Rákóczi György*, *Balogh Menyhárt* és sok más jeles főtiszt, mintegy 7-800 lovassal egyetemben, vereséget szenvedtek. Ez az esemény akkor óriási riadalmat keltett az országban. Attól tartottak, hogy a török elfoglalja *Bebek György* várait, melyekből ugyanis *Bebek* szinte az őrség egészét magával vitte. *Zay Ferenc* ekkor már kassai főkapitány lévén, intézkedett, hogy az üres várakba azonnal őrség menjen.

Zolthaynak és *Kapocsy Pálnak* sikerült *Bebek György* várait megtartani. E várak közül *Szendrő* királyi végház lett, s első főkapitányává *Zolthay Istvánt* nevezték ki. Bevett sokas szerint őfelsége ezúttal is magasztalásokkal halmozta el *Zolthayt*.

Szendrő őrségét ekkor *Zolthay* kétszáz huszára, *Bebekné* 100 lovasa és kétszáz német *Landsknecht* alkotta. Ezt az őrséget azonban évről-évre szaporították; mert lassan-lassan *Szendrő* fontos végházává lett.

Mivel a *Bebek*-féle vár nem felelt meg a követelményeknek, s nagyobb őrség befogadására nem is volt alkalmas, nagyszabású építkezéshez kellett fogni. *Zolthay* tehát itt is ugyanolyan viszonyok között tevékenykedett, mint *Egerben*. Egyrészt állandóan harcolnia kellett a portyázó török csapatokkal, másrészt meg az építkezést kellett folytatnia. Nehéz dolog volt ez, mert a fizetés ritkán járt *Szendrőben*, a töröküzésben sok ló elpusztult, ezen kívül *János király* párthívei is nyugtalanították az őrséget.

Saját jelentéseiből tudjuk, hogy *Tokajban*, *Füleken* és *Debrecenben* kémeiket tartott, akik idejében értesítették őt mindenről. Mivel azonban a fizetés egyre ritkábban jött, *Zolthay* a kémdeákjait kénytelen volt elbocsátani. Az 1564. évben *Zay* főkapitánynak a

következőket írta: „*Itt két napra való eleség nincsen! Az németeknek házba szállást sem adhatunk...*” Levele végén arra kéri Zayt, hogy gondoskodjanak róla és vitézeiről; mert ha veszedelem támad, rá háramlik a szégyen, pedig az ő vitézi nevéen folt eddig nem esett.

Zay még ez évben felterjesztette a haditanácshoz Zolthay levelét. Zolthay István csak 1565-ben jelenti, hogy Szendrő, Putnok, Balog, Gombaszeg és Pelsőc őrségét tizenkét órára kifizették. A fizetlenség és az élelemhiány nagyon elkésérette a szendrői vitézeket, de azért helytálltak. Nem kis dolognak számított ez, hiszen a füleki bégnek hétszáz lovasa volt, Zolthay pedig csak kétszáz lovassal rendelkezett, s ezek is az épülőfélben lévő várban tartózkodtak. 1568 márciusában az udvar utasítást küldött a szepesi kamarának, hogy a szendrői vár építéséhez szükséges összegek folyósításáról gondoskodják. 1568 júniusában Secco kapitányt három építőmesterrel kiküldték Szendrő várába, s a kamara utasítást kapott, hogy számukra négylovas kocsit biztosítson. Zolthay kikelt azért, mert a szendrői építőmester folyton olyan dolgokat követel tőle, amelyekkel ő nem rendelkezik. „*Immár engemet – írja 1568-ban – az fundáló mester nagy sokra kényszerít, melynek én semmiképpen nem tudom, honnad szerit tenni. És szekereket igen kér... apró mívest adunk, de szekereket nem*”.

Bár Szendrő fekvése és a körülötte lévő török várak nagyszámú lovassága azt kívánta volna, hogy Szendrőn a huszárságot szaporítsák, a haditanács mégis a német gyalogság számát növelte. Salm Miklós és Poppendorf, bejárván a felső-magyarországi erősségeket, azt ajánlották, hogy Szendrőbe 300 német gyalogost helyezzenek. Őfelsége hamarosan megfogadta Salm tanácsát; mert még ez évben 320-ra emelte a német gyalogság számát, s ezenkívül még 50 német lovas is rendelt oda! Eszerint a szendrői német őrség száz fővel erősebb volt, mint a magyar. A várkatonaság elnémetesítése maga után vonta azt, hogy német kapitányt is helyeztek oda Kollonits János Bertalan személyében. Zolthay érdemeire való tekintettel az utasításába beírták, hogy ő nincs Kollonitsnak alárendelve, a hadi és egyéb ügyekben együtt kell tanácskozniuk.

Szendrő nem állt egyedül e tekintetben, mert a többi fontos végvárbán is németeket neveztek ki a magyar kapitányok helyére, s német őrséggel látták el a várakat. Pedig a magyar huszár jóval kevesebbe került a kincstárnak, s szinte a könnyűlovasság volt az egyetlen fegyvernem, amelyik a portyázó törökkel fel tudta venni a harcot.

Mivel a katonaság csak ritkán kapta meg a fizetését, Zolthay kérte a szepesi kamarától, hogy adják meg számára az italmérési jogot, „*mely nagy hasznára válnék az ő magyar katonaságának*”. A vitézeknek ebből ugyan nem sok jutott, de azért nem zúgolódtak. Zolthay ugyanis tudott a nyelvükön beszélni, s lecsendesítette őket. Bár a magyar lovas alig tudott megélni abból, amit kapott, a bajtársi szeretet mégis oly nagy volt közöttük, hogy csekély zsoldjukat is felajánlották egy-egy török rabságha esett társuk javára. Szabó István kiszabadítására például Csontos Benedek és Horváth György szendrői vitézek 331 forintnyi zsoldjukat adták oda.

Maga Zolthay is minden tehetségével azon volt, hogy a bajba jutott régi jó vitézeken segítsen. Még többet tett a saját katonái érdekében. Ha ezek szükségét szenvedtek, nemcsak írt, hanem még Bécsbe is felment az érdekükben. Mindez érthetővé teszi azt a nagy népszerűséget, amelynek Zolthay Szendrőn és a többi végházban is örvendett. Kortársai nem egyszer írják, hogy „*őkigylémének vitézi hírneve és tisztessége minden végházunk katonája előtt ismeretes*”.

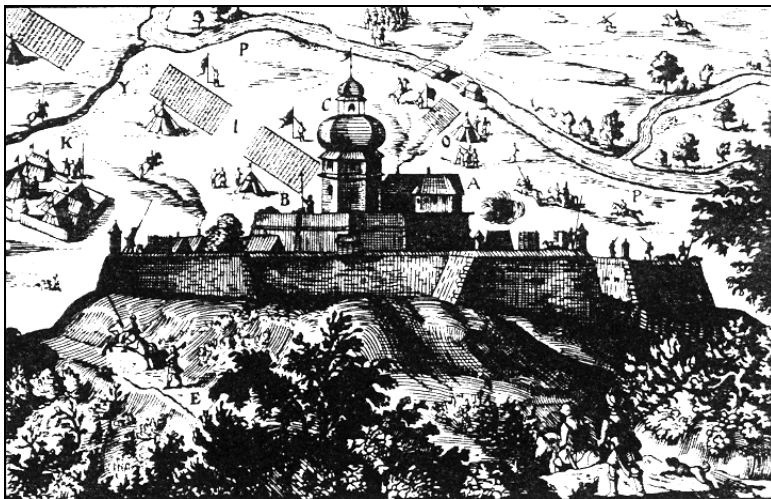
Zolthay Istvánt 1573. április 12-én Szendrő várában érte a halál. Egy ifjú özvegyet – Sennyey Margitot – és egy csecsemő fiúgyermeket hagyott maga után. Első feleségétől is maradtak gyermekei, úgymint János, Miklós, Zsófia és még egy lány, akinek nevét nem ismerjük.

Irodalom

TAKÁTS Sándor: *Régi magyar kapitányok és generálisok*. Budapest, 1922.

NAGY Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Budapest, 1858.

TOMKA Gábor: Szendrő várai. In: Veres László – Víga Gyula (szerk.): *Szendrő monográfia*. Szendrő, 2002.

Szendrő vára a 17. században. (Korabeli metszet alapján készült rajz.)